

ПОЛІТИЧНА КОМПАРАТИВІСТИКА

УДК: 336.225.3-058.13 (477)

Смірнова Валентина Олександрівна,
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри політології, соціології і соціальної роботи
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»

РОЛЬ ПОЛІТИЧНОЇ ВОЛІ В УМОВАХ ПЕРСОНІФІКАЦІЇ ВЛАДИ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

У статті досліджується проблематика визначення ролі політичної волі в умовах персоніфікації влади на пострадянському просторі. Розглядаються основні засади патріархального-авторитарного («путінського») режиму сучасної Росії та висвітлюються типові прояви волюнтаризму у російській політиці; визначаються особливості формування персоніфікованого режиму «спадкової республіки» в Азербайджані; з'ясовується специфіка проявів політичної волі в умовах функціонування суперпрезидентських республік Центрально-Азійського регіону (ЦАР).

Ключові слова: політична воля, волюнтаризм, суперпрезидентизм, В. Путін, Г. Алієв, І. Алієв, Н. Назарбаєв, С. Ніязов (Туркменбаши).

Сучасний світ є надзвичайно політично, економічно, соціокультурно розмаїтим. Цивілізаційний розвиток нині визначають часто суперечливі, протилежні тенденції. Так, політичний поступ останніх десятиріч характеризується двома протилежними векторами – посиленням й інтенсифікацією демократизаційних процесів у значній частині країн, з одного боку, та так званим «автократичним реваншем», з іншого. Аналіз політичних процесів, які відбувалися в останні двадцять років на пострадянському просторі, дозволяє стверджувати: більшість країн колишнього СРСР обрали другий вектор розвитку, що посилюється виразною тенденцією концентрації влади в руках однієї особи та формуванням персоніфікованого типу авторитарного (автократичного) режиму. За цих умов одним з найбільш актуальних як у теоретичному, так і в прикладному напрямку досліджень стає з'ясування базових ознак сучасних авторитарних режимів персоніфікації влади.

Зважаючи на вищезазначене, метою представленої статті є визначення ролі політичної волі в умовах персоніфікації влади на пострадянському просторі. Завданнями запропонованого дослідження є: 1) розгляд основних засад патріархального-авторитарного («путінського») режиму сучасної Росії та висвітлення типових проявів волюнтаризму у російській політиці; 2) виявлення особливостей формування персоніфікованого режиму «спадкової республіки» в Азербайджані; 3) з'ясування специфіки проявів політичної волі в умовах функціонування суперпрезидентських республік Центрально-Азійського регіону (ЦАР).

Джерельну базу представленої статті сформували праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, серед яких особливо варто відмітити дослідження українських вчених О. Дудника, Т. Ляшенко, А. Пахарєва, О. Романюка та російських науковців О. Зудіна, О. Олійника, М. Розова.

Розглядаючи проблематику реалізації політичної волі в умовах персоніфікації влади на пострадянському просторі, варто зауважити, що авторитарні режими у зазначеному сегменті геополітики є досить неоднорідними – вони різняться за рівнем свого економічного, соціального, культурного розвитку, за системами світогляду і належністю до різних цивілізаційних моделей. Умовно серед персоніфікованих авторитарних режимів країн колишнього Радянського Союзу можна виокремити наступні групи: 1) Росія (патріархально-авторитарний режим, який продовжує традиції російського самодержавства); 2) Білорусь

(режим особистої влади з системними проявами волюнтаризму); 3) Азербайджан («спадкова республіка» або «республіканська монархія»); 4) країни Центральної Азії (авторитаризм султаністського типу, східна неодеспотія, суперпрезиденталізм). Отже, спробуємо проаналізувати кожен з наведених різновидів персоніфікованих авторитарних режимів, що сформувалися у пострадянських країнах в останні два десятиріччя, з огляду на необхідність висвітлення проявів політичного волюнтаризму, визначення ролі політичної волі в системі їх функціонування. Оскільки системні прояви політичного волюнтаризму у Білорусі на прикладі діяльності Олександра Лукашенка були розглянуті автором окремо в іншій статті, уявляється недоречним повторюватися, тому аналіз білоруського політичного режиму буде виключений з представленої дослідження.

З огляду на представлену у даній статті проблематику, на думку автора, перш за все потрібно з'ясувати ті особливості політичного режиму та форми державного правління, що обумовлюють феномен персоніфікації влади. Так, вітчизняний дослідник О. Романюк пропонує вживати поняття «модель державного правління», що є комплексним та характеризує механізм формування урядової влади, взаємодію у ньому різних політичних інституцій й урядову відповідальність [1, с. 75]. Відповідно, максимальна персоніфікація влади досягається за умов функціонування автократичної моделі державного правління, коли політична воля однієї особи або обмеженої групи осіб є єдиним центром прийняття політико-управлінських рішень та джерелом формування виконавчих структур влади. При цьому варто враховувати, що дуже часто автократична модель державного правління може розбудовуватися під прикриттям демократичного «фасаду». Тому авторитетний український науковець А. Кудряченко при визначенні ступеню персоніфікації влади у тій чи іншій країні пропонує зважати не тільки на конституційний статус державних інституцій, але й на їх реальне становище та рівень дотримання ними засад розподілу влади [2, с. 26].

На пострадянському просторі автократична модель державного правління реалізується через формування псевдо- або напівдемократичних інституцій і механізмів політичної системи за умов функціонування де-юре президентських (Азербайджан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан) і президентсько-парламентських республік (Білорусь, Казахстан (з 2007 р.), Російська Федерація). І якщо у президентських республіках на конституційному рівні закріплюється персоналізація влади глави держави, то у президентсько-парламентських вона радше є виявом визнання особливої, безальтернативної ролі глави держави (О. Лукашенка, Н. Назарбаєва, В. Путіна) у національній політичній системі. Спільним для обох цих форм державного правління, які функціонують останні два десятиріччя на теренах колишнього СРСР, є те, що політична воля глави держави визнається на рівні масової суспільної свідомості (добровільно або добровільно-примусово, свідомо або внаслідок тривалого процесу застосування маніпулятивних технологій) єдино правильною і такою, що не має піддаватися жодній критиці. Скажімо, на останній своїй підсумковій прес-конференції 20 грудня 2012 р. президент Росії В. Путін на питання кореспондента «Нової газети» Діани Хачатрян, чи робив він за останні дванадцять років якісь помилки (як глава держави і як глава уряду – В.С.), відповів: «Не бачу жодних великих системних помилок». Інший російський журналіст – А. Колесніков – зробив з цього висновок (безперечно, іронічний – В.С.): «президент – безгрішний» [3].

Безумовно, найбільш висвітленим у вітчизняній та зарубіжній політичній науці є російський політичний режим. Пояснень цьому може бути декілька. По-перше, російський політичний режим є де-юре і де-факто єдиним прямим спадкоємцем режиму радянського, а тому для і західних, для і східних дослідників він є цікавим з огляду на завдання висвітлення проблематики трансформації радянського тоталітаризму, а згодом – авторитаризму та визначення ролі у цих процесах ролі особи державного лідера, тобто волюнтаристського чинника. По-друге, сучасна Росія в особі свого незмінного вже дванадцять років національного лідера активно демонструє амбіції повернути статус наддержави. По-третє, ті вектори і напрями внутрішньополітичного і зовнішньополітичного розвитку, які демонструє

російська політика та російські політики, повністю чи частково намагаються згодом наслідувати, копіювати й інші держави пострадянського простору. Це стосується, у тому числі, і вектору посилення персоніфікації державної влади. Адже для багатьох політиків – глав пострадянських держав, нехай й неусвідомлено, Росія все ще залишається «старшим братом», тим авторитетом, який демонструє взірці для наслідування «молодшим братам». Якими ж є риси, що дозволяють ідентифікувати політичний режим сучасної Росії як персоніфікований; такий, що базується на приматі безумовності й абсолюту політичної волі однієї особи.

Російський науковець О. Олійник виокремлює низку основних атрибутів, які характеризують ідеальний тип російської влади: 1) влада, яка знаходить обґрунтування у собі самій; 2) влада як самоціль; 3) насильницькі техніки нав'язування політичної волі; 3) крайня асиметричність у розподілі прав й обов'язків; 4) відсутність зворотних зв'язків у політичному режимі [4, с. 82]. Як бачимо, ідеальна для Росії влада обов'язково має бути максимально персоніфікованою. Фактично це означає, що відбуватиметься зростання влади й особи (за зразком класичних тоталітарних режимів, де спостерігається зростання правлячої партії і держави). Таким чином, формується ідеальний автократичний режим, в якому політична воля однієї особи є абсолютною. Подібна вища влада не визнає будь-якої, навіть найменшої конкуренції, та обмежень (окрім суто символічних, потрібних для створення ілюзії власної демократичності) своєї «безмежної» політичної волі. Названа влада – це самоціль і самоцінність, «непогрішимий абсолют»; а політична воля особи, яка безроздільно володіє і розпоряджається цією владою – уособлення «деміургу», що сприймається більшістю громадян (а точніше - підданих) в якості природного і нормального порядку речей. Причому не важливо, яке юридично визначене місце у владно-державній ієрархії займає названа особа. Як влучно зауважує інший російський дослідник М. Розов: «При цьому офіційний пост, який займає ця персона, не обов'язково є формально і легально вищим, але зазвичай усі знають, «хто Головний», а коли не знають, це призводить до загальної тривожності й нестійкості політичного порядку» [5, с. 31].

Якісно нове тлумачення й обґрунтування важливості і необхідності беззаперечності політичної волі особи, яка є найвищим носієм (суб'єктом) державної влади в Росії, постало у 90-ті роки минулого століття, коли за умов формування режиму пострадянського типу його ідеологи і пропагандисти намагалися наділяти харизматичними якостями навіть тих політичних лідерів, які насправді їх не мали. Тому, скажімо, харизму В. Путіна або Д. Медведєва можна охарактеризувати як «штучно сформовану». Так, російський дослідник О. Зудін зазначав ще на початку 2000-х років: сучасний російський політичний режим прийнято називати «бюрократичним», «харизматичним» й «авторитарним». Втім, вести мову про «чисту», класичну політичну харизму В. Путіна не можна, адже російські соціологи констатують: у рейтингу національного політика № 1 доля сильних емоцій як необхідного підґрунтя для формування класичної харизми особи є мінімальною. Емоції, пов'язані з ім'ям В. Путіна є рівними, досить поміркованими, однак не такими, що викликає справжня харизма. Отож, на переконання О. Зудіна, головною властивістю режиму Путіна є «моноцентризм» [6, с. 68].

Моноцентризм російського політичного режиму формує й особливості прояву політичної волі, обумовлює специфіку персоніфікації державної влади. Наприклад, однією з таких особливостей стає надзвичайно високий на початку 2000-х і просто високий сьогодні рейтинг глави держави, що дає підстави йому особисто й, насамперед, його оточенню говорити про «моральний мандат», який дає російське суспільство на будь-які дії для В. Путіна. На думку багатьох дослідників, саме цей «моральний мандат» дозволив провести під егідою політичної волі особисто В. Путіна наступні політико-управлінські перетворення:

- деавтономізація країни (її «апогеєм» стало скасування губернаторських виборів у 2004 р. – В.С.);

- відновлення субординації в елітах (відповідно до якої публічна критика може здійснюватися до будь-якого з правлячої еліти, окрім національного лідера – В.С.);
- реінтеграція системи влади (трансформація ельцинської системи, на чолі якої була «Сім'я», у систему з верхівкою влади в особі «національного лідера» та «партії влади» В.С.);
- забезпечення статусного перевороту в істеблішменті (внаслідок чого центральні позиції зайняли традиційно периферійні для радянського режиму і більшості пострадянських країн «силовики» - В.С.);
- формування базових векторів «політичного проекту Путіна»: етатизму з опорою на бюрократію всіх рівнів та ідеологію «суверенної демократії» при збереженні надзвичайно обмеженого політичного плюралізму і політичної конкуренції; «партизації» системи влади (створення політичної партії «домінантного» типу); корпоративізму, коли основою режиму є стан економіки, а не авторитарне насилля влади [6, с. 71, 82 – 83].

Таким чином, можна стверджувати, що засади моноцентризму як основи політичного режиму сучасної Росії багато в чому були закладені і вкорінені у національну політичну систему завдяки політичній волі особисто глави держави та його найближчого оточення – так званих «ідеологів путінізму». Саме за часів правління В. Путіна почав конструюватися «ідеальний» образ російської влади, яка сьогодні спирається на три новітні «стовпи» - персоніфікацію, ієрархічність та централізацію влади. Тут можна провести своєрідні паралелі з монархічною Росією, коли основами тодішньої імперії виступали народність (образ В. Путіна як «національного лідера»), православ'я (намагання сформулювати ідеологічні засади новітньої російської державності) та самодержавство (надконцентрація верховної влади в одному центрі прийняття політико-управлінських рішень, пропагування ідеї про її безальтернативність для успішного поступу країни єдиновладдя).

До того ж, на переконання багатьох науковців, єдиновладдя є не просто магістральним вектором політичного розвитку Росії останніх десятиріч, але й даниною національним віковим традиціям. Так, історія Росії засвідчила: якщо верховний правитель не в змозі всю владу в своїх руках, його невдовзі позбавлять влади (приклади О. Керенського, М. Хрущова, М. Горбачова є більш ніж переконливими) [7, с. 143]. Відтак, і В. Путін засвоїв окреслені «історичні уроки», що не могло не вплинути на формування його персонального стилю державного управління і керівництва. Причому, цей стиль глава держави демонструє не лише у внутрішній, але й в зовнішній політиці. Однією з ознак вказаного стилю є намагання В. Путіна не просто «тримати удар» на світовій арені, але й провокуючи глав іноземних держав, представників закордонних мас-медіа, отримувати задоволення від цього. Підтвердженням чого є рекордна кількість прес-конференцій з зовнішньополітичних питань, які В. Путін дав за часи свого президентства («першого» і «другого») та прем'єрства (у період 2008 – 2012 рр.). Ще однією показовою характеристикою політичного стилю В. Путіна є його особлива властивість «не помічати» власні помилки і прорахунки як у внутрішній, так і в зовнішній політиці. Як зауважує російський дослідник В. Дегоев (причому, не критично, а, навпаки, - зі щирим захопленням), «у широкому спектрі його емоцій було все, окрім засмучення й образи». «Якщо перед нами мистецтво самоконтролю, то воно вище за усілякі похвали», - пише В. Дегоев [8, с. 23].

Аналіз проявів політичної волі у персоніфікованому режимі правління чинного російського президента, безумовно, не обмежується окресленими у представленій статті напрямками. Автор намагалася визначити найбільш показові з них, виходячи зі специфіки досліджуваної проблематики.

Не менш цікавим є розгляд волюнтаристських аспектів проявів персоніфікації влади у сучасному Азербайджані. Нинішній політичний режим Азербайджану почав формуватися у жовтні 1993 р., коли після низки заколотів батька чинного президента Ільхама Алієва Гейдара Алієва було обрано президентом. За словами вітчизняного науковця М. Дорошка, «населення сприйняло його (Г. Алієва – В.С) як єдину сильну особистість, здатну навести

порядок у період нестабільності». І можна констатувати, що багато в чому ці сподівання виправдалися:

- Г. Алієв зумів відновити центральну владу (в умовах фактично воєнного і напіввоєнного стану – В.С.);
- зумів пережити кілька замахів на власне життя і спроб державного перевороту;
- політично і стратегічно зорієнтував країну на Захід (насамперед, з особистої ініціативи президента відбулося повернення азербайджанської писемності з кирилиці на латиницю, що стало своєрідним символом геополітичного вибору держави – В.С.);
- висунув кілька великомасштабних проектів з розробки і транспортування каспійської нафти й газу (у тому числі, «Контракт століття» - угода з провідними нафтовими компаніями);
- проводив досить ефективну політику співробітництва в рамках СНД при активній розбудові відносин з Туреччиною і країнами Заходу [9, с. 23].

Більшість дослідників погоджуються з твердженням про те, що Г. Алієв є наразі найвидатнішим національним державним діячем Азербайджану ХХ – початку ХХІ століття, який окреслив провідні стратегічні вектори його суспільно-політичного та економічного розвитку. Отож не дивно, що у самому Азербайджані Г. Алієва називали «Майстром Влади» [10, с. 13]. Тому після його смерті у 2003 р. цілком логічним, зважаючи на специфіку політичної системи Азербайджану, стало обрання новим президентом І. Алієва, що засвідчило про перетворення країни у «спадкову республіку», яке «благословив» ще за життя сам Г. Алієв. Відтак, можна констатувати: багато в чому чинний політичний режим Азербайджану є результатом політичної волі Г. Алієва навіть через десятиріччя по його відході з життя.

Одними з найбільш політично колоритних на пострадянському просторі є персоніфіковані політичні режими країн Центральної Азії. Є. Абдулаєв називає найбільш характерною рисою політичного розвитку останніх двох десятиріч у країнах Центральної Азії поєднання ісламу з радянською формою авторитарного правління [11, с. 34]. Вітчизняна дослідниця Т. Ляшенко, у свою чергу, відзначає, що перетворення у країнах цього регіону необхідно вивчати у контексті вивчення трьох процесів – традиціоналізації, периферизації та глобалізації [12, с. 159]. Таким чином, прояви політичної волі за умов функціонування персоніфікованих політичних режимів у країнах ЦАР мають такі особливості: розуміння влади як частини сакрального; необхідність при прийнятті політико-управлінських рішень враховувати місцеву специфіку й традиції; надзвичайний вплив на перебіг політичних і соціальних процесів національної та релігійної ідентичності. Отож, вибір пожиттєвого правління президентів ЦАР де-юре або де-факто уявляється практично безальтернативним.

Суперпрезидентіалізм – це найточніше політико-правове визначення персоніфікованих режимів Казахстану, Таджикистану, Туркменістану й Узбекистану. Проте, у кожній з названих країн він має певні властивості.

Так, у Казахстані політичний режим можна охарактеризувати як авторитарний з деякими елементами демократії, що накладає відбиток і на прояви політичної волі глави держави при прийнятті важливих політико-управлінських рішень. З одного боку, слід відмітити безперечне домінування президента Казахстану над законодавчою і судовою гілками влади, що було закріплене на конституційному рівні під конкретну людину і під конкретну ситуацію як найважливіша засада реалізації необхідних реформ [13, с. 175, 176]. До того ж, після парламентської реформи 2007 р. відбулося ще більше посилення президентської влади [14, с. 139, 148 – 149]. З іншого боку, особисту позитивну роль Н. Назарбаєва у розбудові національної державності, збереженні міжнародної і міжрелігійної злагоди в країні важко переоцінити. Багато хто з дослідників підкреслює: те, що Казахстан залишається острівцем відносної стабільності (політичної, економічної, соціальної, міжетнічної та міжконфесійної) – це, перш за все, особиста заслуга глави

держави [15]. Але головна вада такої моделі полягає у тому, що ніхто з експертів не візьметься прогнозувати, що станеться з Казахстаном після Н. Назарбаєва.

Ще більше посилення автократичних тенденцій у розвитку політичного режиму спостерігається в Узбекистані і Таджикистані – президентських республіках з декоративними елементами демократії, де надзвичайно широкими є повноваження глави держави. Державний устрій цих країн характеризується фактично прямим президентським правлінням у поєднанні з конституційно закріпленим, але абсолютно формальним розподілом гілок влади [13, с. 178]. Отже, і політика в Узбекистані та Таджикистані є абсолютно волонтаристською у всіх своїх проявах: від заборони Фейсбук (у Таджикистані) до зруйнування усіх пам'ятників російським діячам культури (в Узбекистані).

Найбільш показовим щодо визначення політичної волі в умовах персоніфікації влади у ЦАР є, беззаперечно, Туркменістан – країна, де вся повнота влади зосереджується в руках глави держави, який має безмежні повноваження і можливості (риси навіть не тоталітарного режиму ХХ століття, а стародавніх східних деспотій). Фактично наприкінці минулого століття у цій країні було відроджено культ особи Туркменбаші. Саме у цей час офіційним титулом президента стає «Засновник туркменської держави, творець незалежності і нейтралітету Туркменістану, видатний політик і дипломат сучасної епохи, автор священної Рухнами Туркменбаші» [16, с. 144]. Отож не дивно, що вже у жовтні 1991 р. президент оприлюднює свій варіант «туркменської моделі розвитку», а згодом програми «10 років стабільності в Туркменістані» (1994 р.) та «21 століття – золоте століття Туркменів» (2004 р.) – документи, які сформувавши засади державної політики Туркменістану. До того ж, саме С. Ніязов став першим президентом на пострадянському просторі, посада якого «під тиском волі туркменського народу» стала довічною (1999 р.). Головними віхами новітньої історії країни вважалися події, безпосередньо пов'язані з життям Туркменбаші [9, с. 503]. Це, безумовно, далеко не вичерпний перелік прикладів типових для країни проявів волонтаризму за часів президентства С. Ніязова, магістральна лінія політики якого продовжується і нині. Серед найбільш одіозних прикладів проявів політичної волі колишнього і чинного глави туркменської держави можна назвати і такі: закон, згідно з яким, будь-які сумніви у правильності дій і рішень президента прирівнюються до державної зради та мають бути покарані найвищою мірою – довічним ув'язненням; рішення про те, що єдиним засновником усіх ЗМІ в країні є президент [17]. Усе це дає підстави дослідникам персоніфікованого політичного режиму у сучасному Туркменістані вести мову про його особливий підтип – неодеспотію.

Як зазначає знаний вітчизняний науковець А. Пахарев: «З огляду на історичні традиції та ментальність на пострадянському просторі, політичні лідери найвищого державного рівня (президенти) відіграють вирішальну роль у формуванні політичних режимів (це також стосується і вибору форми правління – авт.), наслідком чого є не тільки успішні заходи в державному управлінні, а й часті провали у внутрішній і зовнішній політиці» [18, с. 15].

Таким чином, аналіз досвіду функціонування персоніфікованих політичних режимів у пострадянських країнах вказує на їх доволі високу варіативність і вектори розвитку, але, водночас, і наявність спільного – тяжіння до абсолютизації авторитету глави держави.

Література:

1. Романюк О. Моделі державного правління: світовий досвід і реалії посткомуністичних суспільств / О. Романюк. // Політичний менеджмент. – 2008. – № 4 (31). – С. 74 – 87.
2. Кудряченко А.І. Чотирнадцять президентів. Порівняльний аналіз систем влади держав Центральної та Східної Європи в контексті вітчизняного досвіду конституційної реформи / А.І. Кудряченко. // Віче. – 2006. – № 21 – 22. – С. 26 – 28.

3. Колесников А. Безгрешный в аду. Владимир Путин никогда не совершал ошибок / А. Колесников [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.novayagazeta.ru/politics/55998.html>
4. Олейник А.Н. Русская власть: конструирование идеального типа / А.Н. Олейник. // Политическая концептология. – 2010. – С. 1. – С. 69 – 91.
5. Розов Н.С. Специфика «русской власти», ее ментальные структуры, ритуальные практики и институты / Н.С. Розов. // Полис. – 2011. – № 1. – С. 29 – 41.
6. Зудин А.Ю. Режим В. Путина: контуры новой политической системы / А.Ю. Зудин. // Общественные науки и современность. – 2003. - № 2. – С. 67 – 83.
7. Романович Н.А. Концепция единовластия в общественном сознании россиян (традиции, социокультурные основания) / Н.А. Романович. // Социс. – 2010. - № 10. – С. 141 – 147.
8. Дегоев В. Феномен Путина как фактор мировой политики / В. Дегоев. // Свободная мысль. – 2006. – № 6. – С. 17 – 26.
9. Політична енциклопедія / Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2012. – 808 с.
10. Гейдар Алиев. Политический портрет / Ф. Абдуллазаде. – Х.: Изд-во «Форт», 2003. – 19 с.
11. Ляшенко Т.М. Исламський фактор у побудові державності країн Центральної Азії: історико-політологічний аспект. / Т.М. Ляшенко. // Трибуна. – 2009. - № 9/10. – С. 33 – 35.
12. Ляшенко Т.М. Стан теоретико-методологічних розробок проблеми політичних систем перехідних суспільств (на прикладі країн Центральної Азії). / Т.М. Ляшенко. // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2011. – Випуск № 1 (51). Січень-лютий. – С. 152 – 166.
13. Ляшенко Т. Інститут президентства в країнах Центральної Азії. / Т. Ляшенко. // Політичний менеджмент. – 2006. – Спецвипуск. – С. 175 – 182.
14. Дудник О. Роль президента Казахстану в розбудові «азіатської моделі» демократії. / О. Дудник. // Політичний менеджмент. – 2010. – Спецвипуск. – С. 138 – 151.
15. Нурсултан Назарбаєв – засновник казахстанської моделі міжетнічної та міжконфесійної злагоди / Пер. з рос. – К.: Етнос, 2006. – 240 [8] с.
16. С.А. Ниязов – Великий Сапармурат Туркменбаши. Краткая биография. – Ашхабад: Главный архив управления при Кабинете Министров Туркменистана, Архивный фонд Президента Туркменистана, 2007. – 144 с.
17. Айтаков С. Догнать и перегнать Туркмению / Сердар Айтаков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.novayagazeta.ru/comments/55630.html>
18. Пахарев А. Пострадянські політичні режими: між авторитаризмом і демократією. / А. Пахарев // Політичний менеджмент. – 2010. – Спецвипуск. – С. 13 – 22.

Смирнова В. А. Роль политической воли в условиях персонификации власти на постсоветском пространстве

В статье исследуется проблематика определения роли политической воли в условиях персонификации власти на постсоветском пространстве. Рассматриваются основные принципы патриархального-авторитарного («путинского») режима современной России и освещаются типичные проявления волюнтаризма в российской политике; определяются особенности формирования персонифицированного режима «наследственной республики» в Азербайджане; выясняется специфика проявлений политической воли в условиях функционирования суперпрезидентских республик Центрально-Азиатского региона (ЦАР).

Ключевые слова: политическая воля, волюнтаризм, суперпрезидентализм, В. Путин, Г. Алиев, И. Алиев, Н. Назарбаев, С. Ниязов (Туркменбаши).

Smirnova V. The role of the political will in terms of personification of power in the post-Soviet space

We study the problems of defining the role of political will in the personification of power in the former Soviet Union. The basic principles of the patriarchal-authoritarian ("Putin") mode of modern Russia and highlights the typical manifestations of voluntarism in Russian politics, to determine features of the formation of personalized mode "hereditary republic" in Azerbaijan, it turns out the specifics for the political will in a period of super-republics of Central Asia (CAR).

Keywords: *political will, voluntarism, superpresidentialism, V. Putin, G. Aliyev, E. Aliyev, N. Nazarbayev, President Niyazov (Turkmenbashi).*

УДК 321.015

Яценко Ігор Станіславович,
здобувач кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

**КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ЕЛЕМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ
СИСТЕМИ СТРИМУВАННЯ І ПРОТИВАГ:
НА ПРИКЛАДІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА**

Розглянуто питання застосування права на конституційну скаргу як елементу забезпечення функціонування системи стримування і противаг при реалізації принципу розподілу влади в Республіці Польща. Проведений аналіз актуальності впровадження інституту конституційної скарги в Україні, зокрема з врахуванням польського досвіду.

Ключові слова: *розподіл влади, система стримувань і противаг, Конституційний Суд України, Конституційний Трибунал Республіки Польща, конституційна скарга*

Теорія розподілу влади можливо є найбільш масштабною та популярною доктриною в межах якої розглядаються питання, присвячені взаємодії влади, суспільства в цілому та окремих його членів. Ключовою ідеєю теорії розподілу влади є створення і функціонування в демократичній державі збалансованої системи влади, яка б не могла перетворитися на владу авторитарну (тоталітарну). «Фундаментом демократичної правової держави є поділ влади і рівновага законодавчої, виконавчої і судової влади, які виникли внаслідок цього» [13]. Система стримування і противаг відіграє ключову роль в досягненні збалансованості системи розподілу влади оскільки дозволяє реагувати на відхилення в системі на відновлення її рівноваги. «Рівновага влади означає, що жодна з влад немає переваги над іншими, що кожна влада залишається під контролем і не має всемогутнього характеру» [13]. Система стримування і противаг полягає у такому розподілі повноважень між цими гілками, яке дозволяє, з одного боку, реалізовувати завдання, які стоять перед ними, а з іншого боку, дає можливість вливати одна на одну з метою відновлення повноважень в разі їх порушення будь-якою гілкою влади. Судова влада, а особливо судова влада у сфері конституційної юрисдикції є ключовим елементом системи стримування і противаг.

В свою чергу поділ влади скерований на забезпечення демократії в широкому її розумінні, тобто суспільного устрою, який гарантує, зокрема, реалізацію конституційних прав і свобод особи. Виходячи з цього, здається, що особа повинна також мати можливість впливати на відновлення рівноваги в балансі влад, якщо його порушення призводить, зокрема, до порушення прав і свобод особи.

Розподіл влади та застосування системи стримування та противаг в сучасному світі притаманні більшості держав світу, особливо якщо ми говоримо про демократичні держави. Не є виключенням як Україна так і Республіка Польща, конституції яких передбачають розподіл влади в якості основи державного устрою. «Державна влада в Україні здійснюється